

Д 13.20.618 И. Арабаев атындагы КМУнун жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы диссертациялык кеңештин эксперти педагогика илимдеринин доктору, профессор Мамытов Абакирдин 13.00.01 - Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы" адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген **Алиева Канышай Уларовнанын “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттары”** деген темадагы диссертациясына

### **КОРУТУНДУСУ**

Эксперт изденүүчү Алиева Канышай Уларовнанын педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттары” деген темадагы диссертациясын карап чыгып, төмөндөгүдөй чечимге келди:

**1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.** Сунуш кылынган кандидаттык диссертация диссертациялык кеңештин профилине туура келет. Адистиктин паспортундагы “Тарбия берүүнүн теориясы жана концепциясы” аталыштагы 5 пункт жана ал камтыган тарбия берүүдөгү негизги баалулуктарды жана принциптерди аныктоо проблемасынын талаптары эсепке алынган. Иштин мазмуну 13.00.01 - Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы" адистигинин паспортуна жооп берет жана негизги натыйжалары башталгыч класстын окуучуларынын руханий-адептик жүрүм-турумга даярдыгынын компоненттери аныктоо, аталган даярдыктын калыптануу критерийлерин, педагогикалык шарттарын жана педагогикалык моделин иштеп чыгуу менен байланышкан жана алардын эффективдүүлүгү педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары менен тастыкталган.

**2. Иштин максаты** башталгыч класстын окуучуларына үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо, моделин түзүү жана аны экспериментте текшерүү менен байланышта аныкталган. Изилдөөнүн алдына төрт милдет коюлган: башталгыч класстын окуучуларына руханий-адептик тарбия берүүнүн теориялык-методологиялык негиздерин изилдөө (1-милдет), үй-бүлөдө окуучуларга руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо (2-милдет), тарбия берүүнүн педагогикалык моделин иштеп чыгуу (3-милдет) жана руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын экспериментте текшерүү (4-милдет).

**Изилдөөнүн объектиси жана предмети катары** үй-бүлөдө башталгыч класстын окуучуларына руханий-адептик тарбия берүү процесси белгиленген. Изилдөөнүн объектиси жана предмети жалпысынан оң баалоого татыктуу, бирок аларды изилдөөнүн максатына жана милдеттерине карата тактоо талап кылынат (корутундунун 6 пунктун кара).

Изилдөөнүн жүрүшүндө теориялык жана эмпирикалык методдору колдонулган жана педагогикалык экспериментте алынган жыйынтыктар жетиштүү деңгээлде анализденген.

Диссертациянын темасы башталгыч класстардын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адепке тарбиялоо проблемасын изилдөөгө арналган жана өлкөдөгү сонку кырдаалга карата жетиштүү деңгээлдеги актуалдуулугу менен айырмаланат. Изилдөөнүн мазмуну Кыргыз Республикасынын Президентинин 2021 жылдын январь айында жарык көргөн “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсүн жана дене тарбиясын камсыз кылуу жөнүндө” Жарлыгына үндөш экендиги менен да мүнөздөлөт. Ошондуктан тандалып алынган теманы актуалдуу, өз учурунда изилденген, тарбия берүү теориясына жана практикасына тийиштүү салым кошо ала турган дарамети бар деп эсептөөгө болот.

### 3. Илимий натыйжалар.

3.1. Иште педагогика илиминин мындан ары өнүктүрүү менен байланышкан төмөндөгүдөй натыйжалар алынган. Биринчи натыйжа башталгыч класстын окуучуларынын руханий-адептик жүрүм-турум даярдыгынын интеллектуалдык, мотивациялык жана ишмердик компоненттерин, аталган даярдыктын маалыматтык, мотивациялык, ишмердик жана рефлексивдик калыптануу критерийлерин аныктоо иретинде мүнөздөлөт. Экинчи натыйжа башталгыч класстын окуучуларына үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо менен байланышса, үчүнчү натыйжа руханий-адептик тарбиянын бузулуусуна жараша башталгыч класстын окуучуларынын типологиясын жана үй-бүлөдө руханий-адептик тарбия берүүнүн педагогикалык моделин сунуштайт. Төртүнчү натыйжа, баарлашууну гумандаштыруу, бири-бирин түшүнүүнү, эмпатияны, кабылдоону, өз ара мамилени, ишенимди, камкордукту жакшыртуу жолдорун тактайт.

Диссертацияда белгиленген натыйжалардын илимий жаңылыгы жетиштүү деп баалоого татыктуу.

3.2. Илимий натыйжалардын ишенимдүүлүгү олуттуу теориялык жоболорго таянуу, 215 илимий булактарды окуп-үйрөнүү, анализдөө, аныктоочу, калыптандыруучу жана текшерүүчү педагогикалык эксперименттерди жүргүзүү, алынган эмпирикалык материалдарды анализдөө, жалпылоо жана синтездөө ыкмаларын колдонгондугу менен бекемделет.

3.3. Иштин жетиштүү деңгээлдеги теориялык мааниси бар, анткени башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттарын аныкталган жана тийиштүү илимий-педагогикалык көз карашты калыптандырууга олуттуу салым кошот.

3.4. Квалификациялык белгилерге туура келиши. Диссертациядагы материалдар башталгыч класстын окуучуларын руханий-адептик тарбиялоонун натыйжалуу жолдорун аныктайт, жетиштүү илимий жаңылыкка жана баалуулукка ээ. Диссертациялык жумуш Ош мамлекеттик университетинин “Башталгыч, мектепке чейинки билим берүүнүн педагогикасы, психологиясы” кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планынын алкагында аткарылган жана анын жыйынтыктары билим берүү тармагынын масштабында кеңири колдонууга татыктуу.

4. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. К. У. Алиеванын диссертациясында алынган илимий натыйжалар башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттарын аныктайт жана анын негизги жоболору, иштелип чыккан модель жана ишке ашыруу жолдору тарбиялык ишмердиктин аталган түрүнө карата ата-энелердин даярдыгы ар кандай деңгээлдеги үй-бүлөлөрдө башталгыч класстын окуучуларына руханий-адептик тарбия берүүнү уюштуруу үчүн пайдаланууга болот. Башталгыч класстын окуучуларына руханий-адептик тарбия берүүнүн өзгөчөлүктөрүн ачып берүүчү изилдөөнүн натыйжалары инсанды өнүктүрүүнүн алгачкы этаптарында руханий-адептик чөйрөдө бузулуулардан арылтуу үчүн колдонсо болот. Изилдөөнүн алкагында сунушталган диагностикалык тесттик карта, түзүмдүк ангемелешүү иликтөөгө алынган инсандык мүнөздөмөнү изилдөөгө багытталган башка изилдөөлөрдө колдонулушу мүмкүн. Изилдөөнүн материалдары орто жана жогорку педагогикалык окуу жайлардын студенттери үчүн жалпы лекциялык курстарда жана атайын курстарда, жалпы орто билим берүүчү мектептин мугалимдеринин



квалификациясын жогорулатуу курстарына, ата-энелер менен иш алып барууда негиз катары сунуштаса юолот.

Илимий изилдөөлөрдүн негизинде изденүүчү тарабынан 11 макала жарыяланган. Патент алуу, тийиштүү акты менен практикага киргизүү фактыларын бышыктаган материалдар көрсөтүлгөн эмес.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү жетиштүү, аларды башталгыч билим берүү уюмдарында, мугалимдерди даярдоо, квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо ишмердүүлүгүндө кеңири колдонсо болот.

## **5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.**

Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмунуна дал келет.

## **6. Мүчүлүштүктөр:**

### **6.1. Олуттуу мүчүлүштүктөр:**

- Корутундуну кайрадан иштеп чыгуу зарыл (диссертацияда 162-167, авторефератта 20 беттер). Корутундунун алгачкы бөлүктөрү “тажрыйбалык-эксперименталдык иштердин натыйжасы” катары мүнөздөлгөн. Бул туура эмес, анткени, изилдөөнүн 1-3 милдеттери теориялык анализ жүргүзүүгө багытталган жана алардын корутундусу экспериментке тийешеси жок. Мындан тышкары, ар бир корутунду тийиштүү милдеттин жыйынтыгы иретинде мүнөздөлүшүн жетекчиликке алууну сунуштайм. Төрт милдет боюнча 3 корутунду чыгаруу туура эмес. Ошондуктан, корутундуларды милдеттерге дал келтирүү зарыл. Мисалы, 1-милдетте “теориялык-методологиялык негизди изилдөө” түйүндүү түшүнүк экендигине карабастан, сиздин вариантта руханий-адептик тарбия берүү “кандай аспектиде изилденгени” жана тарбия берүүнүн “педагогикалык шарттары” тууралуу сөз жүргөн. 1-корутунду “руханий-адептик тарбия берүүнүн теориялык-методологиялык негизин эмне түзөөрүн” так көрсөтүү аракеттенин. 2-милдеттеги түйүндүү түшүнүк “педагогикалык шарттар”, ал эми сиздин вариантта “педагогикалык модель” жөнүндө сөз жүрүп калган. Демек, 2-корутунду кайрадан жазып чыгууга муктаж. Анткени, сиздин варианттагы 2-корутунду 3-милдетке тийешелүү. Ал эми 4-корутунду эксперименттин жыйынтыгын чагылдырышы шарт (4-милдетти кара). Сиздин вариантта, тескерисинче, руханий-адептик тарбиялоону баалоонун төрт критерийин иштелип чыккандыгы тууралуу маалымат берилген. Мындай мазмундагы корутунду теориялык изилдөөлөргө мүнөздүү экендигин унутпаңыз. Ал эми эксперименттин жыйынтыгы тийиштүү цифралар, алардын өзгөрүү динамикасы менен коштолот. Сиз мындай корутунду чыгарган эмессиз. Андан да олуттуусу – диссертациядагы корутундулардын жалпы саны жетиге барабар (163-167 беттер), ал эми авторефераттагы корутундулардын саны үчөө, б.а. дал келбөөчүлүккө жол берилген;

- Топтолгон материалды статистикалык программанын компьютердик пакети аркалуу анализ жүргүздүм деп ырастайсыз жана бир катар аналитикалык бүтүм чыгарасыз (154 бет). Тилекке каршы тийиштүү деңгээлдеги мамиле орун алган эмес. Анткени, теориялык өнүктө, корреляциялык байланыш тийиштүү корреляция коэффициентин аныктоону талап кылат. Аталган коэффициенттин төмөнкү чеги нолго, жогорку чеги 1 ге барабар болот. Коэффициенттин ноль чоңдугу байланыштын жоктугун, ал эми 1 чоңдугу–

тикелей байланыштын орун алаарын билдирет. Сиз коэффициенттин ордуна башка параметрди келтирипсиз жана аны ишеним деңгээли деп мүнөздөпсүз. Ишеним деңгээли Студенттин критерийи аркалуу белгиленээрин эсепке алган эмессиз. Студенттин критерийи  $P \leq 0,05$  барабар же кичине болгону алынган натыйжага ишенүүгө болбойт дегенди билдирет. Эгерде  $P \geq 0,05$  жогору болсо, анда алынган натыйжаны башка изилдөөлөрдүн 95% учурунда кайталап алууга болот, б.а. ишенүүгө жарайт дегенди билдирет. Аталган аргументтерди эсепке алып диссертациянын 155-158 беттериндеги таблицалык жана аналитикалык материалдарды кайрадан жогоруда жазып чыгууну сунуштайм;

- Диссертацияда структуралык четтөөлөргө жол берилген. Мисалы, “Жалпы жыйынтыктар жана сунуштар” аталыштагы структуралык элемент инструкциянын талабына жооп бербейт жана өз алдынча экиге бөлүнүшү шарт: биринчиси “Корутунду” (Выводы), экинчиси – “Практикалык сунуштар” деп бөлүүнү сунуштайм. Диссертацияда “практикалык сунуштар” деген структуралык элемент орун алган эмес, ал эми авторефератта – бар. Бул дал келбөөчүлүктү да жоюу керек;

- Кээ бир маалыматтык дал келбөөчүлүктөр да тактоону талап кылат. Мисалы, “ата-энелердин тренинги 2016-2017 окуу жылынын 1-чи жарымында уюштурулду” (129 бет) деген маалыматтын калыптандыруучу экспериментке жана анын этаптарына карата ордун тактоо зарыл. 131 бетте калыптандыруучу эксперименттин натыйжалуулугу 3 этапта текшерилди деп жазылат: биринчи этап 2014-2016 жылдары, экинчи этап – 2018-2019 жылдары жана үчүнчү этап – 2019-2020 жылдары өткөрүлгөндүгү көрсөтүлгөн. Ага байланыштуу суроо туулат – ата-энелерге арналган тренингдин калыптандыруучу эксперименттин биринчи этабынан кийин өткөрүлгөнү канчалык деңгээлде максатка ылайыктуу болду?;

- Изилдөөнүн объекти жана предмети мазмундук өңүттө так ажырымга ээ эмес жана түпкүлүгү бирдей мааниде берилип калган. Мисалы, тарбия берүү – изилдөөнүн объекти, ал эми тарбия берүү процесси – изилдөөнүн предмети иретинде мүнөздөлгөн. Тарбия берүүнүн аныктамасыны ылайык “тарбия берүү педагогикалык процесс” иретинде мүнөздөлөөрү эсепке алынган эмес;

- Бирдиктүү түшүнүктү карманууну сунуштайм: “башталгыч класстын окуучулары” түшүнүгү (теманы кара) диссертациянын үчүнчү главасындагы бир катар бөлүмдөрүнүн (3.2., 3.3) аталыштарында, мазмундарында жана таблицаларда (3,7-8-9) “кенже класстын окуучулары” деп өзгөрүп калган;

- Диссертациянын темасынын актуалдуулугун мүнөздөөдө аты аталган окумуштуулардын эмгектери библиографияда көрсөтүлгөн эмес. Мисалы, Н. Асипова, К. Акматов, А. Бабаева, Г. Карагозиева ж.б. Жергиликтүү авторлордун эмгектерине карата обзор маанилүү экендигин унутпаныз;

## **6.2.Тактоону талап кылуучу мүчүлүштүктөр:**

- КР 2016 жылы 28 декабрында кабыл алынган (№ 218) мыйзамдын аталышын (дисс. 4, авторефератта 3 беттер) так көрсөтүү керек. Аталган мыйзам жана Конституциянын соңку редакциясы, Президенттик 2020 жылкы Жарлыгы библиографияда жок;

- Инструкциянын талабына ылайык диссертацияда жана авторефератта келтирилген илимпоздордун фамилияларын алардын кайсы жана качан жарык көргөн эмгектери тууралуу маалыматты кашаанын ичине алып көрсөтүү зарыл;



- Педагогикалык экспериментке катышкан ата-энелердин мүнөздөмөсүн кеңири берүүнү (114 бет) сунуштайм (саны, жаш курагы, билими, социалдык абалы боюнча);
- Резюмеде мүнөздөлгөн изилдөө усулдары конкреттештирүүнү талап кылат. Мисалы, А.Я. Варганын диагностикалык методикасы, аңгемелешүү, диагностикалык карта деген усулдар эсепке алынган жана көрсөтүлгөн эмес;
- Таблицаларга номер ыйгаруу тартиби сакталган эмес. Мисалы, 153 беттен баштап таблицаларга кайрадан жаны номерлер ыйгарылган;
- Техникалык каталарга орун берилген (диссертациянын беттеринде карандаш менен белгилеп койдум).

**7. Сунуштар:** Жогоруда белгилеген мүчүлүштүктөрдүн үстүнөн тыкыр иштөөнү жана тартипке келтирүүнү сунуштайм.

**8. Кабыл алуу боюнча рекомендация.** Диссертацияны жогоруда белгиленген мүчүлүштүктөрдү жойгон соң кабыл алууга жана алдын ала коргоого сунуштаса болот.

## 9. Бүтүм.

Алиева Канышай Уларовнанын “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттары” деген темадагы диссертациясына аттуу 13.00.01 - Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы” адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы өз алдынча аткарылган илимий-квалификациялык иш катары эсептөөгө жарайт жана жаңы илимий натыйжаларды камтыйт. Изденүүчүнүн жеке салымы, ага таандык идея жана эксперименталдык ырастоо негизинен жетиштүү деңгээлде иштелип чыккан жана педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алууга татыктуу.

**10. Диссертациялык кеңештин эксперти сунуш кылган документтерди карап чыгып** И. Арабаев атындагы КМУнун жана Кыргыз билим берүү академиясына караштуу Д 13.20.618 диссертациялык кеңешине 13.00.01 - “Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы” адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Алиева Канышай Уларовнанын “Башталгыч класстын окуучуларын үй-бүлөдө руханий-адептик тарбиялоонун педагогикалык шарттары” деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Педагогика илимдеринин доктору, профессор,  
Кыргыз билим берүү академиясынын  
окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо  
лабораториясынын башкы илимий кызматкери



А. Мамытов

А. Мамытовдун койгон кол белгисин тастыктайм.  
КББАнын кадрлар бөлүмүнүн башчысы



Ж. Бекмаматова